

§ 1. državnega šolskega zakona.

Govoril na XXII. glavni skupščini Zaveze dne 7. avgusta t. l. v Novem mestu Engelbert Gangl.

Uvod.

Slavni zbor! — Lansko leto smo na XXI. glavni skupščini naše Zaveze v Mariboru praznovali štiridesetletnico obstanka državnega šolskega zakona. Takrat mi je bila dana prilika, da sem govoril o dobrih in slabih straneh tega zakona. Ta zakon je zaključil žalostno dobo razvoja našega ljudskega šolstva s tem, da je napravil konec popolnoma nezadostni konkordatski šoli. Vendar je treba ponavljati tudi danes besede dunajškega tovariša Jéssena, ki pravi, da se vzlic vsem dobrotam še vedno poznajo na tem zakonu sledovi šap črne avstrijske hišne mačke, ki je tekla po konceptu tedanjega naučnega ministra Hasnerja.

Strah, ki je navdajal reakcionarne stranke pred novim šolskim zakonom, je razviden iz dejstva, da sta v dneh od 21. do 24. aprila l. 1869. v državnem zboru najbolj grmela proti zakonskemu načrtu tirolska duhovnika pater Greuter in dr. Jäger. Značilno je, da je proti zakonu govoril tudi Slovenec dr. Toman, ki se je izrekel zlasti proti § 6., ki prepušča deželnim šolskim oblastem, da določajo učni jezik ljudskim šolam. Po Tomanovem mnenju pomenja ta odločba seznanje v pravice deželnih zborov, ki imajo sami določati, v katerem jeziku naj se poučuje v ljudskih šolah vsake posamezne dežele.

Jedro državnega šolskega zakona je izraženo v § 1., ki določa nalogo ljudski šoli tako-le:

Ljudski šoli je naloga, otroke nramno-versko vzgajati, jim razvijati duševne moči, jih oskrbovati s potrebnimi znanostmi in zvedenostmi, da se lahko dalje izobrazujejo za življenje, in dajati jim pravo podstavo, da bodo kdaj vrli ljudje in državljanjani.

Naloga ljudski šoli.

Besedilo citiranega § 1., ki naj danes podrobneje govorim o njem, odkriva v jasnih besedah bistvo državnega šolskega zakona: izobraziti človeka za človeka, za enakopravnega in enakopravnega člana človeške družbe, ki naj uživa vse svoboščine, vse pravice in ima vse dolžnosti v enaki meri v naši državi, pripravljen z duševnimi silami za boj življenja.

V tem paragrafu je izražen princip socialne pedagogike, ki je njen glavni zastopnik Pavel Natorp in ki stoji v nasprotju s pedagoškim individualizmom, katerega glavni reprezentant je slavni Francoz Rousseau. Toda o tem pozneje!

Poudarjati moram, da je taka naloga ljudske šole, kakor jo označuje § 1. drž. šol. zakona, utemeljena v državnem osnovnem zakonu z dne 21. decembra l. 1867., in sicer v členu XVII., XVIII. in XIX.

Člen XVII. pravi: Znanstvo je svobodno in svoboden je znanstveni pouk... Država ima glede na vse šolstvo pravico najvišje voditve in najvišjega nadzorstva.

Država torej reklamuje šolstvo zase, zato zahteva od ljudske šole, naj da otrokom pravo podstavo, da bodo kdaj vrli ljudje in državljanjani. — Ker je naloga ljudski šoli razvijanje duševnih moči, je s tem dana svoboda znanstvu in njega pouku.

Člen XVIII. govori: Vsakemu je dano na prosto voljo, si izvoliti svoj poklic ter se izobraziti zanj, kakor in kjer hoče.

Tej določbi odgovarja tisto delo ljudske šole, ki mora oskrbovati otroke s potrebnimi znanostmi in zvedenostmi, da se lahko dalje izobrazujejo za življenje.

Člen XIX. določa: Vsa narodna plemenjena v državi so enakopravna, in vsako plemenje ima neoporečno pravico, da čuva in goji svojo narodnost in svoj jezik.

Pravo pojmovanje in pravično izvajanje tega zakonskega določila je zagotovljeno v nramno-verski vzgoji ljudske šole in v načelu pravičnosti, ki je produkt razvitih duševnih moči.

Tako je postavljen temelj drž. šol. zakonu na trda tla državnega osnovnega zakona, ki izpopolnjuje nekatere njegove določbe, oziroma raste iz njih kot zrelo sadje iz zdravega debla. Oboje se drži v celoto, ki je dokaz, kako preiščeno, navzdol in navzgor utemeljivo delo je državni šolski zakon z realno podlago in z idealno vsebino, ki je izvršljiva, ki pa se dostikrat, premnogokrat napačno pojmuje in razlaga ter kvarno udeležuje tako od države same kakor od njenih funkcionarjev, tako od poklicanih kakor od nepoklicanih ljudi.

Da ni vse tako, kakor stoji zapisano, vemo Slovenci in slovenski učitelji najbolje. „Biser avstrijskih zakonov“ ima premnogo peg — največja je pač šolska novela iz leta 1883. — a danes nečemo govoriti o tem, saj čutimo vse slabosti na svoji koži, ki nas tipljejo zanjo tako, da nas vedno boli. (Smeh.) Nikjer na svetu niso od teorije do prakse tako daleč kakor v Avstriji sploh in na Slovenskem posebe. Pa o tem sem govoril lansko leto v Mariboru in tudi že v deželnem zboru, kjer sem pokazal zlasti

na kričeče nesoglasje, ki vlada med prej navedenim členom XVII. drž. osnovnih zakonov — država ima glede na vse šolstvo pravico najvišje voditve in najvišjega nadzorstva — in med § 55. drž. šol. zakona, ki govori o plačah učiteljstva, ki zanje država ne prispeva — ničesar!

Dokler ne dobimo nič drugega in boljšega, nam je računati s tem, kar imamo.

Politiški komentar.

Da slovensko napredno učiteljstvo prav pojmuje in pravilno izvaja nalogo ljudske šole, kakor jo definuje § 1. drž. šol. zakona, je dokaz resnica, da izvira sedanje preganjanje tega učiteljstva samo iz političkih motivov, ker se sovražniki šole boje takega izvrševanja službenih dolžnosti, kakor jih hoče in zahteva zakon. Mi stojimo na tistem stališču, ki so na njem stali politiki, zagovarjajoč Hasnerjev zakonski načrt. Naše izvrševanje določb § 1. drž. šol. zakona se ne oklepa gole besede, kakor stoji črna na belem, temveč išče tega, kar je skritega v bistvu, v notranjosti, zakaj tudi tu velja resnica, da je samo duh tisti, ki oživilja črko in besedo!

Znamenit je politički komentar k § 1. drž. šol. zakona, ki je shranjen v zapisnikih državnega zbora izza onih sej, ko je bil v razpravi drž. šol. zakon. Na tisto debelo knjigo je zapisala nevidna roka pravične sodnice zgodovine neizpridno besedo: Pravica je na vaši strani!

Naučni minister Hasner je dejal dne 2. marca 1869. l., ko je predložil drž. zboru svoj zakonski načrt: „Zakonodaja o ljudskem šolstvu ima nalogo, da splošno ljudsko izobrazbo prilagodi zahtevam časa. Moje pričanje je, da ne leži izpričevali ali merilo za stopnjo kulture kake države v izobrazbi posameznih, izvoljenih slojev, temveč samo v splošni ljudski izobrazbi, ki jo goji ljudska šola. Ona je obenem temelj, ki ga rabi učna uprava, ako hoče napredovati s svojimi reformami na višjih stopnjah šolstva. S tem je samoposebi opravičen princip smotra, da se spravi šolsko zakonodajo z ozirom na ljudsko šolo na čim višje stališče.“

Se jasnejše so besede, ki jih je govoril v debati v državnem zboru šlezijiški poslanec Schneider, trdeč, da je ta zakon duševni obrambni zakon, ki naj odvraca moč teme in oboroži ljudstvo z orožjem luči; naj razširja izobrazbo in spoznanje!

Poročevalec dr. Unger je trdil v gosposki zbornici: „Če sprejmete ta zakon, sem preverjen, da vam bodo čez desetletja za današnji sklep hvaležni milijoni ljudi, ki pridejo samo tem potom do človeka vredne, nramne izobrazbe.“

Dr. Ryger je dejal, da ni rezultat vzgoje, ki jo danes opazujemo na odraslih ljudeh, posledica novega šolskega zakona, posledica soplela — kakor se je izrazil dr. Jäger — ampak da je to sad, ki jih boste po njem spoznali, kakor pravi biblija, ki je dozorel v eri, ko je bilo vodstvo ljudskega šolstva skoro izključno v rokah duhovščine... Toliko mora podati ljudska šola, da se uči otrok stati na lastnih nogah, da dobi v svoji izobrazbi vodila, ko pride v dotiko s težko šolo življenja.

Dr. Figuly je trdil, da so dosti dolgo čakali milijoni ljudi na dober, praktički šolski zakon, ki ga neobhodno potrebujejo. „Svoboda milijonov hočemo čuvati pred hlapčevanjem posameznikom.“

Poročevalec dr. Unger je govoril v gosposki zbornici dne 10. maja 1869: „Ako nima država v izdatni meri vpliva na šolo, ako prepusti ljudsko šolo samo deželam, potem se razdrobi tisto, kar resnično mora ostati skupno, potem se razdrobi izobrazba, potem se razdrobi kultura. Ako imamo sploh kaj, kar nam je vsem v Avstriji skupno in nam mora biti skupno, je to gotovo kultura. Mislim, da more samo duševni princip sam polagoma odstraniti vse različne nenakosti, ki obstojajo pri nas... Povsod tam mora vzeti država vzgojo v roko, kjer imamo tako čudno konfiguracijo državnega ustroja kakor pri nas. Ako ljudstvo ustvarja državo, je dolžnost države, da ljudstvo izobrazbi, in ako hoče biti država v resnici ljudska država, tedaj mora biti ljudska šola obratno stvar države, ker sicer ne prideta nikoli ti dve potenci, ki se naj med seboj vezeta, v zadostni meri v zvezo. Zato je vzgoja potom države in vzgoja za državo povsod tam potrebna, kjer se naj s tem velika država ustanovi... Zato mora država osnovati temeljni tip vzgoje.“

Naučni minister Hasner je vzkliknil v gosposki zbornici dne 10. maja 1869: „Bodočnost države, ki se mora boriti s tolikimi težkočami kakor malokatera druga na svetu, je zagotovljena samo v inteligenci narodov, zato je vlada smatrala za svojo dolžnost, da predloži obema zbornicama vsem zahtevam odgovarjajoč ljudskošolski zakon.“

Iz vseh teh citatov je razvidno, da so tudi politiki, ki so stali ob rojstvu državnega šolskega zakona, umevali veliko vzgojno nalogo, ki jo naj izvršuje ljudska šola. „V pravi organizaciji ljudske šole leži gotovo največja in najtežja politička in socialna

naloga, ki jo mora izvršiti država. Zato je bilo v vseh časih in pri vseh narodnih pripoznano, da ostaneta teorija in praksa zakonodajne neplodni, da ne moreta dospeti do uspešnega in razveseljivega zaključka, ako ni vzgoja postavljena na solidno podlago,“ je trdil poročevalec dr. Unger.

„Po izjavi kompetentnih strokovnjakov je ta zakon v celoti dober, izvršen. Ako prinesemo iz državnozbornih posvetovanj samo ta zakon domov, bi bilo že to samo dragocena pridobitev za bodočnost naše domovine,“ je dejal grof Anton Turjaški (Anastazij Grün) v gosposki zbornici dne 10. maja 1869. l.

Milijoni hrepene po osvoboditvi iz duševnega robstva! Odprite ljudstvu, doslej tlačnemu in izžemanemu, vrelc izobrazbe, da si ob njem razvije svoje duševne sile in izpriča svojo življensko moč na kulturnem polju — narod v plemenitem tekmovanju z narodom! — Tako je odmevalo tiste dni pred enainštiridesetimi leti v državnem zboru. Tako se je glasila zahteva mož, ki jim nihče ne more odrekat tičnosti, preudarnosti in dalekovidnosti. Ta zahteva je dobila stalno obliko v besedilu § 1. drž. šol. zakona, in tako je bila naloga ljudski šoli zakonito začrtana.

Milijoni so bili tekom štirih desetletij deležni sadov ljudske šole, naša kultura je storila mogočen korak naprej, duševno suženjstvo je v Avstriji zakonito prepovedano. Slepcev vidi dobrote, glušec sliši veselo vzklikanje osvobojenega ljudstva.

In kdo bi si mislil: Leta 1897. je zaklical voditelj S. L. S. v istem državnem zboru, ki je dal avstrijskim narodom državni šol. zakon, sirove besede: „Šola je prokletstvo za ljudstvo!“ — (Hrup in ogorčenje.) Ako govori voditelj tako, kaj šele mislijo tisti, ki trepečejo ob njegovem terorizmu?

In kdo bi si mislil: Leta 1910. dne 18. julija je neka učiteljska organizacija, imenovana Slomškova Zveza, ustanovila na Vrhniku pri Ljubljani svojo sedmo podružnico. Ob tisti priliki so bile izgovorjene te-le znamenite besede: „Naše ljudstvo zna ceniti tiste učitelje, ki se oklepajo S. L. S., in jim je hvaležno!“ — (Klici: Izdajice! Nam očitajo strankarstvo!) Torej: nekateri učitelji — t. j. tisti, ki so v S. L. Z. — se oklepajo S. L. S., katere načelnik je rekel v državnem zboru l. 1897., da je šola prokletstvo za ljudstvo! — Šola je ustanovil drž. šol. zakon, sankcioniran od cesarja; če je prokletstvo šola, mora biti prokletstvo tudi zakon, ki je temelj šoli, mora biti prokletstvo tudi § 1., ki govori o versko-nramni vzgoji. In tisti učitelji, ki se oklepajo S. L. S., njenega voditelja, ki jim je poslal na Vrhniko pismen pozdrav, in njegovih izjav — doslej vsaj nismo čuli, da bi povzdignili glas proti njegovemu prokletstvu! — so navadni krivoprišežniki, ker so prisegli na drž. šol. zakon, a njih politički voditelj razglašal brez njihovega protesta, da je ta zakon prokletstvo! (Dolgotrajno ploskanje.)

To je treba povedati enkrat na ves glas: En del slovenskega učiteljstva, ki se oklepa političke stranke in samo zato žanje hvaležnost ljudstva, smatra vse to, kar zahteva § 1. drž. šol. zakona od ljudske šole, za prokletstvo!

Znanstvena utemeljitev.

Od političkega komentarja, ki sem ga podal na podlagi sejnih zapisnikov državne zbornice k drž. šol. zakonu, oziroma k § 1. tega zakona, prihajam k znanstveni utemeljiti naloge ljudske šole, ki jo vsebuje imenovani paragraf.

Dejal sem že prej, da je v tem paragrafu izražen princip socialne pedagogike, ki stoji v nasprotju s pedagoškim individualizmom.

Nečem govoriti o svojem subjektivnem mnenju, dasi moram priznati, da je mnogim Rousseau, ki smatra kot najgenialnejši zastopnik pedagogike individualizma vzgojo kot samosvojo, sebi sami služečo disciplino, bližji nego Pavel Natorp, zagovornik socialne pedagogike, torej discipline, ki ji je vzgoja le sredstvo v dosego namena, kakor ga izraza § 1. drž. šol. zakona.

„Rousseau pozna samo alternativo: človek ali državljan,“ pravi o njegovem „Emilu“ Teodor Steiskal. „Prisiljeni, da se bojujemo proti naravi ali proti socialnim razmeram, se moramo odločiti, hočemo li vzgajati človeka ali državljana, zakaj obojega ne moremo storiti obenem.“ — Ravno to pa zahteva § 1. drž. šol. zakona. — „Rousseau se je odločil za prvo, njegov ideal je nramni človek.“ Sam pravi: „Nramni človek je celota zase; on je numerična enota, absolutna celota, ki stoji v razmerju le sam s seboj ali s sebi enakim. Meščanski človek (državljani) je le ulomljena enota, ki drži s svojim imenovalcem in katere vrednost leži v razmerju do celote, ki ustvarja socialno telo. Dobro socialne uredbe morejo človeku najhitreje odvzeti njegovo naravo, mu upleniti njegovo absolutno eksistenco, da mu dajo namesto te relativno ter njegov „jaz“ predstavijo v splošno enoto, tako da se vsak po-

sameznik ne smatra več za enoto, ampak samo za del enote, ki je vidna samo še v celoti.“

Nramni človek, kakor ga hoče vzgajiti Rousseau, je mogoče samo, če ga popolnoma ločimo od človeške družbe in ga vzgojimo brez ozira nanjo, zakaj „vse je dobro, kar pride iz Stvarnikovih rok; vse se pa izpridi v rokah človeka.“

V Rousseauvem nazoru torej ne moremo iskati znanstvene utemeljitve celotnega § 1. drž. šol. zakona.

Tudi Ziller, ki ni še danes v Nemčiji brez vpliva, razlaga namen vzgoje tako, kakor se ne strinja z našo nalogo. „Vzgoja,“ pravi, „velja vedno samo posameznemu človeku kot takemu. Ona ga ne smatra kot člana neke gotove skupnosti, ki stoji v razmerju k družabni celoti.“

Taki nazori vladajo ponekod še danes. Ellen Keyeva pravi n. p. v svoji knjigi „Stoletje otroka“: „Pustimo, da priroda mirno in počasi pomaga sama sebi, in glejmo samo, da obdajajoče razmere delo prirode podpirajo.“

V državnem šolskem zakonu taki nazori ne morejo veljati, zakaj ljudska šola ne more smatrati človeka kot posamezno bitje, ki ni v nobeni zvezi s skupnostjo in splošnostjo, zato ne moremo znanstvene utemeljitve § 1. drž. šol. zakona iskati v pedagoškem individualizmu Rousseauvem, ampak iskati jo moramo v socialni pedagogiki.

Pavel Natorp pravi: „Človek postane človek samo potom človeške skupnosti. Posamezni človek je pravzaprav samo abstrakcija, enaka atomu fizika. Človek ni z ozirom na vse, kar ga stori za človeka, najprej kot posameznik tu, da potem tudi z drugimi stopi v skupnost, ampak on brez te skupnosti celo ni človek.“

Friderik Schleiernacher piše: „Vzgoja naj izobraziti človeka za posebne razmere različnih velikih življenskih skupnosti, a obenem naj razvija v gojencu moč in svobodo, da bo deloval proti nepopolnostim.“ Vzgoja je Schleiernacherju poglobljenje mladine v skupno življenje in izobrazba lastne narave individua.

Pestalozzi trdi: „Živeti, v svojem stanu srečen biti in v svojem krogu koristen postati, to je namen človeka, to je smoter vzgoje otrok. Zato je skrbna uporaba sredstev in potov, ki se z njimi vsak otrok v svojem položaju nramno in lahko dovede k spretnosti, mišljenju, razsodnosti in vdanosti, s katerimi postane v svojem stanu srečen in v svojem položaju koristen član družbe, temelj vsaki dobri vzgoji.“

G. A. Lindner, naš znanec z učiteljskega, govori: „Smoter vzgoje more biti le v tem, da čimbolj usposobi gojenca za poznejšo njegovo nalogo, ki jo naj ima kot človek in član človeške družbe.“

Znanstveno utemeljitev § 1. drž. šol. zakona nam torej podaja socialna pedagogika, ki zahteva izobrazbo individua za skupnost.

A ker ni skupnost nič stalnega, nič neizpremenljivega, nič mrtvega, nego je skupnost gibljiva, rastoča, vedno snujoča množica, hrepeneča po izpolnitvi in popolnosti, zato se ne sme vzgojna naloga ljudske šole ozirati le na sedanjo skupnost, nego mora vzgajati otroka v ponositi zavesti, da bo kdaj poklican kot izobrazben človek in kot enakopraven državljan dvigati razmere do boljših, plemenitejših oblik. Vzgoja ljudske šole je sredstvo do izpolnitve vsega, a izpopolnitve vsega je naš vzor! (Odobranje.)

Nramno-verska vzgoja.

Ako je res, kar govori Roseggerjev „Waldschulmeister“: „Grem k otrokom v šolo, da se naučim učiteljevanja!“ — potem je tudi res, kar trdim jaz: „Da se naučim nramno-verske vzgoje, ne grem v šolo k našim preljubim krščanskim in katoliškim prijateljem!“ (Smeh.)

Da se naučim nramno-verske vzgoje, pojdi v šolo k učeniku vere ljubezni in odpuščanja, vere bratstva in ponižnosti, ki je še — na križu viseč — prosil za svoje preganjalce in krvnike, ki ni imel prostora, kamor bi položil trudno glavo! Pojdi daleč stran od pismoukov in farizejev in od njihovih hinavskih hlapcev in od njihovih popučenih in krivih naukov, pojdi nramno v studenca resnice, neizkaljene in svete! Tamkaj se napij spoznanja in moči! Proti nebu dvigni jasno, čisto čelo! Ne obračaj ga kakor hinavski hlapci za rešnjetelesno procesijo k tom! Pojdi z zaničevanjem mimo trinogov posvetnega in duhovskega stanu, s svojimi mislimi se potopi tja v globino svoje duše, ki je pila iz studenca neizkaljene in svete resnice! Tvoje misli naj se dvignejo, zakaj v njih je vera in nramnost! Na delo pojdi! Močan v sebi, stori močne tiste, ki se zbirajo okolo tebe! Lažniki, hinavci, nečistniki in sovražniki nramno-verske vzgoje te hočejo ugonobiti. Trgajo te od družice, ki si z njo pred oltarjem sklenil nerazrušno zakonsko vez. (Klici: Živio Grmek!) Odjedajo ti zaslužek! Tovariši iz lastnih vrst, kakor so slabici in brez poguma in brez

